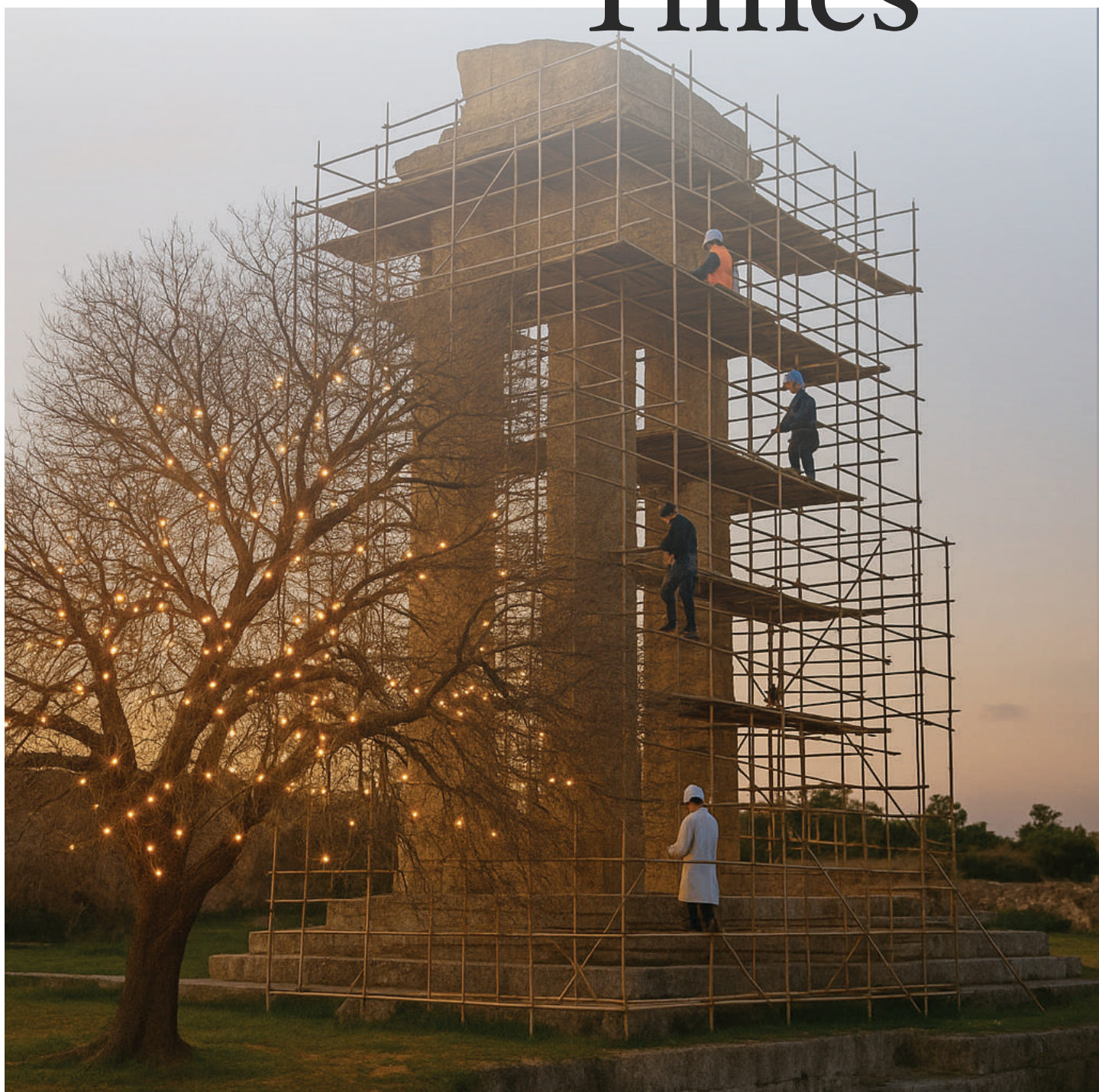

Conserva Times

Η συντακτική ομάδα του **Conserva**

Μακρή Λαμπρινή (αρχισυνταξία)

Τσίρου Ελευθερία

Αλεξανδράκη Ειρήνη

Αποστολάκης Γιάννης

Δρίβα Βασιλική

Κουλιανού Μαρία

Γραφιστική Επιμέλεια

Κυριακίδου Μάρθα

Στοιχεία:

Το **Conserva Times** είναι μια
πρωτοβουλία του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.

Η κυκλοφορία του είναι
τριμηνιαία και ο σκοπός του είναι
να προάγει τη διάδοση της
γνώσης εντός της κοινότητας
των συντηρητών, να ενημερώνει
για τις τελευταίες εξελίξεις στον
τομέα και να προβάλλει συνολικά
την επιστήμη της συντήρησης.

Θέλεις να συμμετάσχεις;

- 📧 Στείλτε τη συμμετοχή σας στο
pasesaet@gmail.com, έως 15
Δεκέμβρη, για να δημοσιευτεί
το άρθρο σας στο τεύχος 4,
Ιανουαρίου - Μαρτίου
- 📷 Στείλτε σχετική φωτογραφία
και διεκδικείστε τη θέση σας
στο εξώφυλλο

Περιεχόμενα

01 Εισαγωγικό σημείωμα

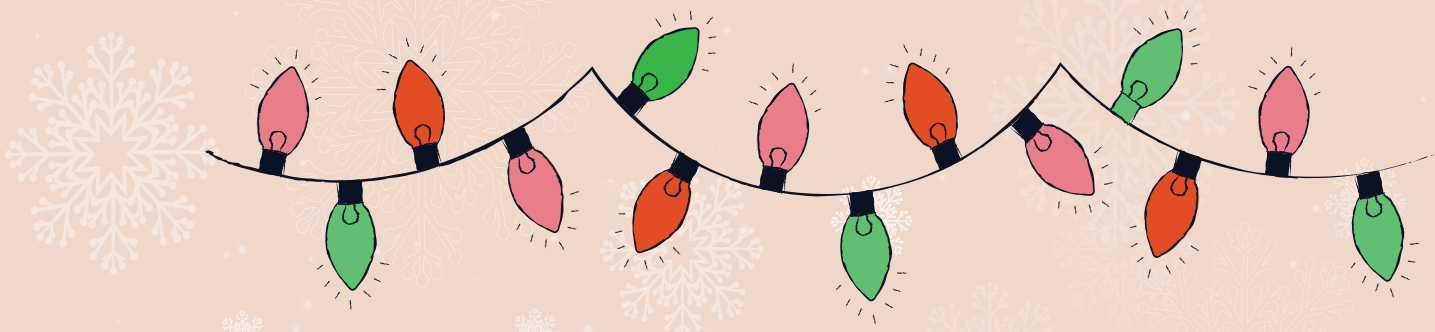
Λαμπρινή Μακρή | σελ.05

02 Τα νέα του ΠΑ.Σ.Ε.– Σ.Α.Ε.Τ. | σελ.06

03 Πού παίζει τέχνη; | σελ.08

04 Θερμική καταπόνηση στα εργοτάξια συντηρητών

Διοικητικό Συμβούλιο
ΠΑΣΕΣΑΕΤ | σελ. 11

05 Το 13ωρο αμφισβητεί την έννοια “εργασία”

Θεμιστοκλής Γρηγοριάδης,
πρώην πρόεδρος της ΟΙΥΕ | σελ.14

06 Art Athina 2025

Ειρήνη Αλεξανδράκη | σελ.16

07 Ο Ρόλος της Βιώσιμης Χημείας στη Σ.Π.Κ.

Ελευθερία Τσίρου | σελ.22

08 Η ιδιαίτερη περίπτωση του άνδρα του Lindow

Βασιλική Δρίβα | σελ.25

09 Ιστορίες τρόμου: τέσσερα στοιχειωμένα μουσειακά αντικείμενα!

Λαμπρινή Μακρή | σελ.28

10 Για να μην ξεχνιόμαστε | σελ.32

Εισαγωγικό σημείωμα

Με την ανεπίσημη έξοδο του ελληνικού καλοκαιριού να βρίσκεται κάπου στις αρχές του Οκτώβρη, καλωσορίζουμε το Φθινόπωρο και μαζί του, το νέο τεύχος του Conserva Times.

Το νέο τεύχος εστιάζει στη διεύρυνση του διαλόγου γύρω από τη συντήρηση ως σύγχρονη πρακτική που συνδυάζει επιστημονική έρευνα, αισθητική και ηθική κρίση και κοινωνική ευαισθησία. Μέσα από διαφορετικές θεματικές, επιχειρείται η ανάδειξη της σημασίας της βιωσιμότητας, της διεπιστημονικής συνεργασίας και της κριτικής προσέγγισης του πολιτιστικού υλικού.

Πιο συγκεκριμένα, στις επόμενες σελίδες παρουσιάζονται άρθρα που διερευνούν τη χρήση βιώσιμων υλικών στη συντήρηση, τη δυναμική σχέση της σύγχρονης τέχνης με την επιστήμη της συντήρησης μέσα από το πλαίσιο του Art Athina, καθώς και ιστορικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις όπως η περίπτωση του Άνδρα του Lindow.

Καλή ανάγνωση!

Η αρχισυντάκτρια,
Λαμπρινή Μακρή

Τα νέα του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.

6 Σεπτεμβρίου 2025

Το Σωματείο μας ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα του Συλλόγου Θυμάτων και Συγγενών Τεμπών και συμμετείχε στις μαζικές διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε όλη τη χώρα, με αφορμή το κλείσιμο της δικογραφίας για το έγκλημα των Τεμπών. Η απόφαση αυτή αποτελεί προσβολή στη μνήμη των θυμάτων και αφήνει ατιμώρητους τους υπεύθυνους. Με την παρουσία μας εκφράσαμε την αλληλεγγύη μας στους συγγενείς και τη σταθερή μας θέση απέναντι στην ατιμωρησία και την απονομή δικαιοσύνης.

23-25 Σεπτεμβρίου 2025

Το Σωματείο μας συμμετείχε με δημόσια παρουσία και σε όλες τις συγκεντρώσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Πλατεία Συντάγματος, με αφορμή την απεργία πείνας του Πάνου Ρούτσι. Μέλη μας, μαζί με μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, παρευρέθηκαν στις 23 και 25 Σεπτεμβρίου στον χώρο του απεργού πείνας, μπροστά στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη. Η παρουσία μας εντάσσεται στο πλαίσιο των συλλογικών μας δράσεων και της παρακολούθησης κοινωνικών ζητημάτων που απασχολούν την ευρύτερη κοινότητα. Συζητήσαμε μαζί του και με αλληλέγγυους πολίτες, συνυπογράψαμε ως Σωματείο και εκφράσαμε τον σεβασμό και τη στήριξή μας.

27 Σεπτεμβρίου 2025

Με αφορμή τη συμπλήρωση ενός έτους από την ίδρυση του Πανελλήνιου Σωματείου Εργαζομένων στη Συντήρηση Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης (ΠΑΣΕΣΑΕΤ) και των 30 ετών από την ίδρυση του Συλλόγου Εκτάκτων Αρχαιολόγων (ΣΕΚΑ), τα δύο σωματεία συνδιοργάνωσαν κοινή εκδήλωση και συνάντηση γνωριμίας στο Καφέ του Νομισματικού Μουσείου. Η εκδήλωση αποτέλεσε ευκαιρία για ανταλλαγή απόψεων, σύσφιξη σχέσεων και εδραίωση συνεργασιών μεταξύ των μελών των δύο σωματείων.

1 Οκτωβρίου 2025

Το Σωματείο μας συμμετείχε μαζικά και δυναμικά στην 24ωρη πανελλαδική απεργία που προκήρυξαν η ΓΣΕΕ και η ΑΔΕΔΥ, ενάντια στο αντεργατικό νομοσχέδιο που προβλέπει έως και 13ωρη ημερήσια εργασία στον ίδιο εργοδότη. Η μαζική συμμετοχή των εργαζομένων σε όλη τη χώρα έστειλε σαφές μήνυμα αντίστασης απέναντι σε πολιτικές που υπονομεύουν θεμελιώδη εργασιακά δικαιώματα και θέτουν σε κίνδυνο την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων.

Πού παίζει τέχνη;

**9η Μπιενάλε
Σύγχρονης
Τέχνης
Θεσσαλονίκης —
«Ανατροπή (η
επιστημονική
φαντασία σαν
αλλαγή)»**

31.10 - 16.11

Διεθνούς Έκθεσης
Θεσ.- Helexpo,
MOMus-Μουσείου
Σύγχρονης Τέχνης

**MARLENE
DUMAS:
CYCLADIC BLUES**

Η σύγχρονη τέχνη
έρχεται σε επαφή με την
αρχαία πολιτιστική
κληρονομιά

05.06 - 11.11

Κυκλαδίτικο
Μουσείο

**Michael
Rakowitz &
Ancient Cultures:
«Allspice»**

6.10 - 31.10

Μουσείο
Ακρόπολης

WHY LOOK AT ANIMALS?

Δικαιοσύνη για τη μη ανθρώπινη ζωή

15.05 - 15.02.2026

Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης

Παναγιώτης Τέτις – Η εμμονή του βλέμματος

10.04.2025 - 11.01.2026

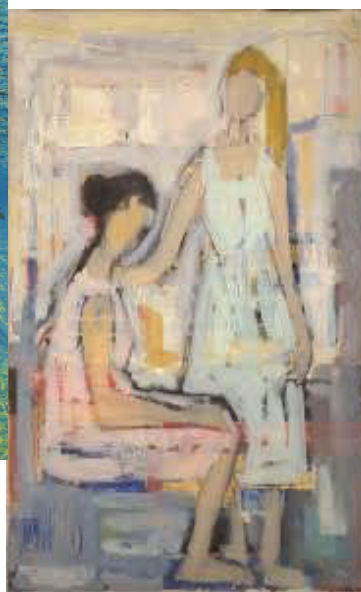
Εθνική Πινακοθήκη Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου

«Ελευθερία» Αναδρομική έκθεση της Μαρίας Φιλοπούλου

24.05 - 30.10

Πινακοθήκη παράρτημα Ναυπλίου

Πρωτόλεια – Από την πρώτη γραφή στο ώριμο έργο

02/10/2025 - 11/01/2026

Μουσείο Μπενάκη, Πειραιώς 138

19

ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΗΜΕΡΑ
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ
της πολιτιστικής
κληρονομιάς

13-19/10/2025

Εκδηλώσεις

σε μουσεία, μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους,
εργαστήρια συντήρησης και στα κοινωνικά δίκτυα

Αναλυτικό πρόγραμμα στο
<https://www.ssaette.gr>

ΕΤ ΕΘΝΙΚΟ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Υπουργείο Πολιτισμού
Γενική Διεύθυνση
Αρχαιοτήτων
και Πολιτιστικής
Κληρονομιάς

Διεύθυνση
Συντήρησης
Αρχαίων και
Νεωτέρων
Μνημείων

ICOM international
council
of museums
Ελληνικό Τμήμα

Θερμική καταπόνηση στα εργοτάξια συντηρητών

Υποχρεώσεις εργοδοτών και
δικαιώματα εργαζομένων
σύμφωνα με τον νόμο 34666/2024.

Διοικητικό Συμβούλιο ΠΑΣΕΣΑΕΤ

Κατά τους θερινούς μήνες και ιδίως τον Ιούλιο του 2024, καταγράφηκαν σε πολλά εργοτάξια συντηρητών αρχαιοτήτων και έργων τέχνης ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες εργασίας λόγω υψηλών θερμοκρασιών και αυξημένης υγρασίας. Από στοιχεία που περιήλθαν στο σωματείο μας, σε αρκετές περιπτώσεις δεν εφαρμόστηκαν τα προβλεπόμενα μέτρα της εγκυκλίου 34666/2024 για την πρόληψη της θερμικής καταπόνησης, με αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι να εκτεθούν σε σοβαρούς κινδύνους για την υγεία τους.

Η εγκύκλιος καθορίζει με σαφήνεια ότι, όταν οι θερμοκρασίες και η υγρασία υπερβαίνουν τα καθορισμένα όρια, οι εργοδότες υποχρεούνται να χορηγούν διαλείμματα ανάπαυσης, τα οποία υπολογίζονται κανονικά μέσα στον εργάσιμο χρόνο. Δεν πρόκειται, επομένως, για παύση εργασιών ή για μείωση ημερομισθίου, αλλά για μέτρο προστασίας της υγείας των εργαζομένων.

Προβλέψεις του πίνακα θερμικής καταπόνησης

Στον πίνακα Π8γ που συνοδεύει την εγκύκλιο ορίζεται αναλυτικά ο απαιτούμενος χρόνος διαλείμματος, ανάλογα με τη θερμοκρασία, τη σχετική υγρασία και τη βαρύτητα της εργασίας.

Ενδεικτικά, σε θερμοκρασία 38°C με σχετική υγρασία περίπου 35%, για εργασία μέσης βαρύτητας, προβλέπεται διάλειμμα 60 λεπτών ανά ώρα εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι σε διάστημα τριών ωρών υπό αυτές τις συνθήκες (π.χ. από τις 13:00 έως τις 16:00), ο εργαζόμενος δικαιούται τρεις ώρες διαλείμματος συνολικά, αφού το δικαίωμα ισχύει ξεχωριστά για κάθε ώρα εργασίας.

Ιδιαιτερότητες των εργοταξίων συντηρητών

Τα εργοτάξια συντηρητών παρουσιάζουν σημαντικές ιδιομορφίες.

Πίνακας Π8γ. Υπολογισμός του δείκτη $AI_{\Theta YBMA\varsigma}$ για ένα μεγάλο εύρος θερμοκρασίας αέρα και σχετικής υγρασίας με χρωματική κλίμακα που δείχνει το χρόνο εργασίας-διαλειμμάτων σύμφωνα με τις ανώτερες και κατώτερες τιμές $\Theta YBMA\varsigma$ (°C) για ανάληψη δράσης κατά την εργασία μέτριας έντασης.

Θερμοκρασία αέρα (°C)	Εργασία (λεπτά)																				Διάλειμμα (λεπτά)		
																					60	0	
																					45	15	
																					30	30	
																					15	45	
																				0	60		
15	12.78	13.11	13.45	13.78	14.12	14.45	14.79	15.12	15.46	15.79	16.13	16.46	16.80	17.14	17.47	17.81	18.14	18.48	18.81	19.15			
16	13.37	13.72	14.08	14.44	14.80	15.15	15.51	15.87	16.22	16.58	16.94	17.30	17.65	18.01	18.37	18.73	19.09	19.44	19.80	20.16			
17	13.96	14.34	14.72	15.10	15.48	15.86	16.24	16.62	17.00	17.38	17.76	18.15	18.53	18.91	19.29	19.67	20.05	20.43	20.81	21.20			
18	14.55	14.95	15.36	15.76	16.17	16.58	16.98	17.39	17.79	18.20	18.60	19.01	19.42	19.82	20.23	20.63	21.04	21.45	21.85	22.26			
19	15.14	15.57	16.00	16.44	16.87	17.30	17.73	18.16	18.60	19.03	19.46	19.89	20.32	20.76	21.19	21.62	22.05	22.49	22.92	23.35			
20	15.74	16.20	16.65	17.11	17.57	18.03	18.49	18.95	19.41	19.87	20.33	20.79	21.25	21.71	22.17	22.63	23.09	23.55	24.01	24.47			
21	16.33	16.82	17.31	17.80	18.29	18.77	19.26	19.75	20.24	20.73	21.22	21.71	22.20	22.69	23.18	23.67	24.15	24.64	25.13	25.62			
22	16.93	17.45	17.97	18.49	19.01	19.53	20.05	20.57	21.09	21.61	22.13	22.65	23.17	23.69	24.21	24.73	25.25	25.77	26.29	26.81			
23	17.53	18.08	18.63	19.18	19.74	20.29	20.84	21.39	21.94	22.50	23.05	23.60	24.15	24.71	25.26	25.81	26.37	26.92	27.47	28.02			
24	18.13	18.72	19.30	19.89	20.47	21.06	21.65	22.23	22.82	23.41	23.99	24.58	25.17	25.75	26.34	26.93	27.52	28.10	28.69	29.28			
25	18.73	19.36	19.98	20.60	21.22	21.84	22.47	23.09	23.71	24.33	24.96	25.58	26.20	26.83	27.45	28.07	28.70	29.32	29.94	30.57			
26	19.34	20.00	20.66	21.32	21.98	22.64	23.30	23.96	24.62	25.28	25.94	26.60	27.27	27.93	28.59	29.25	29.91	30.57	31.23	31.90			
27	19.95	20.65	21.35	22.05	22.75	23.45	24.15	24.85	25.55	26.25	26.95	27.65	28.35	29.05	29.76	30.46	31.16	31.86	32.56	33.26			
28	20.56	21.30	22.04	22.78	23.52	24.27	25.01	25.75	26.49	27.24	27.98	28.72	29.47	30.21	30.96	31.70	32.44	33.19	33.93	34.67			
29	21.17	21.95	22.74	23.52	24.31	25.10	25.89	26.67	27.46	28.25	29.04	29.82	30.61	31.40	32.19	32.98	33.76	34.55	35.34	36.13			
30	21.78	22.61	23.44	24.28	25.11	25.95	26.78	27.61	28.45	29.28	30.12	30.95	31.78	32.62	33.45	34.29	35.12	35.96	36.79	37.63			
31	22.40	23.28	24.16	25.04	25.92	26.81	27.69	28.57	29.46	30.34	31.22	32.11	32.99	33.87	34.76	35.64	36.52	37.41	38.29	39.18			
32	23.01	23.95	24.88	25.81	26.75	27.68	28.62	29.55	30.49	31.42	32.36	33.29	34.23	35.16	36.10	37.03	37.97	38.90	39.84	40.77			
33	23.64	24.62	25.61	26.60	27.58	28.57	29.56	30.55	31.54	32.53	33.52	34.51	35.50	36.48	37.47	38.46	39.45	40.44	41.43	42.42			
34	24.26	25.30	26.35	27.39	28.44	29.48	30.53	31.57	32.62	33.66	34.71	35.75	36.80	37.85	38.89	39.94	40.99	42.03	43.08	44.13			
35	24.89	25.99	27.09	28.20	29.30	30.40	31.51	32.61	33.72	34.83	35.93	37.04	38.14	39.25	40.35	41.46	42.57	43.67	44.78	45.89			
36	25.51	26.68	27.85	29.01	30.18	31.35	32.51	33.68	34.85	36.02	37.19	38.35	39.52	40.69	41.86	43.03	44.20	45.37	46.54	47.70			
37	26.15	27.38	28.61	29.84	31.07	32.31	33.54	34.77	36.01	37.24	38.47	39.71	40.94	42.18	43.41	44.64	45.88	47.11	48.35	49.58			
38	26.78	28.08	29.38	30.68	31.98	33.29	34.59	35.89	37.19	38.49	39.80	41.10	42.40	43.71	45.01	46.31	47.61	48.92	50.23	51.53			
39	27.42	28.79	30.16	31.54	32.91	34.28	35.66	37.03	38.41	39.78	41.16	42.53	43.91	45.28	46.66	48.03	49.41	50.78	52.16	53.53			
40	28.06	29.51	30.96	32.41	33.85	35.30	36.75	38.20	39.65	41.10	42.55	44.00	45.45	46.90	48.36	49.81	51.26	52.71	54.16	55.61			
41	28.71	30.23	31.76	33.29	34.82	36.34	37.87	39.40	40.93	42.46	43.99	45.52	47.05	48.58	50.11	51.64	53.17	54.70	56.23	57.76			
42	29.36	30.97	32.58	34.19	35.80	37.41	39.02	40.63	42.24	43.85	45.47	47.08	48.69	50.30	51.92	53.53	55.14	56.75	58.37	59.98			
43	30.01	31.71	33.40	35.10	36.80	38.49	40.19	41.89	43.59	45.29	46.98	48.68	50.38	52.08	53.78	55.48	57.18	58.88	60.58	62.28			
44	30.67	32.45	34.24	36.03	37.81	39.60	41.39	43.18	44.97	46.76	48.55	50.34	52.13	53.92	55.71	57.50	59.29	61.08	62.87	64.66			
45	31.33	33.21	35.09	36.97	38.85	40.74	42.62	44.50	46.39	48.27	50.16	52.04	53.92	55.81	57.69	59.58	61.46	63.35	65.23	67.12			
	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	75	80	85	90	95	100			
	Σχετική υγρασία (%)																						

Πρόκειται συνήθως για κτίρια υπό αναστήλωση, χωρίς μόνιμη ηλεκτροδότηση, όπου χρησιμοποιούνται εργοταξιακοί πίνακες. Δεν υπάρχουν εγκαταστάσεις κλιματισμού ή οργανωμένοι χώροι ανάπαυσης. Οι εργασίες εκτελούνται συχνά σε σκαλωσιές, σε τοιχογραφίες ή οροφोगραφίες, ακόμη και στο εσωτερικό μνημείων, όπου εγκλωβίζεται θερμότητα και η αίσθηση καταπόνησης είναι εντονότερη. Σε τέτοιες συνθήκες, η εφαρμογή της εγκυκλίου απαιτεί από τον εργοδότη να μεριμνήσει για την εξεύρεση κατάλληλης λύσης. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη διαμόρφωση πρόχειρου χώρου ανάπαυσης, την εξασφάλιση σκιάς και αερισμού ή, εφόσον αυτό δεν είναι εφικτό, την προσωρινή απομάκρυνση των εργαζομένων, όπως ρητώς προβλέπεται στην εγκύκλιο.

Ευθύνη παρακολούθησης συνθηκών

Είναι κρίσιμο να τονιστεί ότι, σύμφωνα με τον νόμο, η παρακολούθηση των θερμικών συνθηκών εντός του εργοταξίου αποτελεί ευθύνη του εργοδότη. Το Υπουργείο Εργασίας δεν εκδίδει ανακοινώσεις για εσωτερικούς χώρους, διότι η εγκύκλιος ορίζει ότι οι εργοδότες θα μεριμνούν για τη μέτρηση και την εκτίμηση των πραγματικών συνθηκών στον χώρο εργασίας. Συνεπώς, η επίκληση ορισμένων εργοδοτών ότι «δεν υπάρχει σχετική ανακοίνωση για εσωτερικούς χώρους» είναι νομικά αβάσιμη.

Επιθεώρηση Εργασίας

Η Επιθεώρηση Εργασίας αποτελεί τον αρμόδιο φορέα ελέγχου της εφαρμογής των μέτρων. Σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης, έχει τη δυνατότητα να επιβάλει κυρώσεις στους εργοδότες. Το σωματείο μας επισημαίνει ότι είναι απαραίτητο να ενισχυθεί

η παρουσία της επιθεώρησης στα εργοτάξια συντηρητών, ώστε να διασφαλίζεται η τήρηση της νομοθεσίας και η προστασία της υγείας των εργαζομένων.

Τροποποίηση ωραρίου

Η εγκύκλιος δίνει επίσης τη δυνατότητα τροποποίησης του ωραρίου, με στόχο την αποφυγή των πιο θερμών ωρών της ημέρας. Αυτό μπορεί να σημαίνει έναρξη της εργασίας νωρίτερα το πρωί, ώστε να εκτελεστεί μέρος του έργου πριν την αύξηση της θερμοκρασίας. Ωστόσο, ακόμη και στην περίπτωση αυτή, όταν οι συνθήκες ξεπερνούν τα καθορισμένα όρια, η χορήγηση διαλειμμάτων παραμένει υποχρεωτική.

Συμπεράσματα

Η εγκύκλιος 34666/2024 καθιερώνει σαφείς υποχρεώσεις για τους εργοδότες και αντίστοιχα δικαιώματα για τους εργαζομένους. Τα διαλείμματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εργάσιμου χρόνου. Ο εργοδότης έχει την ευθύνη για τη μέτρηση και παρακολούθηση των συνθηκών στο εσωτερικό του εργοταξίου. Όταν οι συνθήκες υπερβαίνουν τα όρια του πίνακα, τα διαλείμματα είναι υποχρεωτικά και επαναλαμβανόμενα για κάθε ώρα εργασίας. Σε έλλειψη κατάλληλου χώρου ανάπαυσης, ο εργοδότης οφείλει να βρει λύση, ακόμη και με προσωρινή αποχώρηση εργαζομένων.

Η εφαρμογή των μέτρων αυτών είναι απαραίτητη για την προστασία της υγείας και της ασφάλειας των συντηρητών. Το σωματείο μας θα συνεχίσει να παρακολουθεί στενά την κατάσταση και να παρεμβαίνει όπου απαιτείται, ώστε η νομοθεσία να εφαρμόζεται χωρίς εξαιρέσεις!

Διοικητικό Συμβούλιο ΠΑΣΕΣΑΕΤ.

Το 13ωρο αμφισβητεί την έννοια “Εργασία”

Χρειαζόμαστε αγώνα για
την αξιοπρέπεια και τη
δικαιοσύνη στην εργασία .

Η κυβέρνηση, με το νέο νομοσχέδιο για την εργατική νομοθεσία, επιχειρεί να δώσει τη χαριστική βολή στις τελευταίες κατακτήσεις των εργαζομένων. Την ώρα που τα εργατικά ατυχήματα και η δημοκρατία στην εργασία αποτελούν κορυφαία κοινωνικά ζητήματα, η κυβέρνηση φέρνει ρυθμίσεις που επιβεβαιώνουν την ευθύνη της για τη δραματική αυτή κατάσταση. Μέσα σε 28 ώρες σημειώθηκαν τέσσερα εργατικά ατυχήματα, ενώ το νομοσχέδιο επιτρέπει στους εργοδότες να “ζητούν” εργασία έως και 13 ώρες ημερησίως – και μάλιστα σε νόμο που υποτίθεται πως αφορά την υγεία και ασφάλεια στην εργασία. Πρόκειται για πρόκληση.

Οι διατάξεις για την υγεία και ασφάλεια είναι κενές ουσιαστικού περιεχομένου. Αντιμετωπίζουν τα κρίσιμα ζητήματα γραφειοκρατικά, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τα τεκμηριωμένα αιτήματα των συνδικάτων και των αρμόδιων φορέων, όπως η θεσμοθέτηση υποχρεωτικών σεμιναρίων στους χώρους δουλειάς και η υιοθέτηση πλαισίου για την προστασία από θερμική καταπόνηση. Αντί αυτών, ικανοποιείται το αίτημα μερίδας μεγαλοεργοδοτών για αύξηση του χρόνου εργασίας, δηλαδή του βασικού παράγοντα που προκαλεί εργατικά ατυχήματα. Στο Ανώτατο Συμβούλιο Εργασίας, σύσσωμες οι οργανώσεις των εργαζομένων, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των φορέων

αντίθεσή τους, πλην ΣΕΒ και ΣΕΤΕ που τάχθηκαν υπέρ. Με τον τρόπο αυτό, η κυβέρνηση ολοκληρώνει την «τριλογία» νόμων που καταργούν το 8ωρο και διαλύουν τη δημοκρατία στους χώρους εργασίας, έχοντας ήδη θεσπίσει ρυθμίσεις για τη διευθέτηση του χρόνου εργασίας χωρίς προσαύξηση υπερωριών.

Το νομοσχέδιο πλήττει καίρια το συλλογικό δίκαιο, θεσμοθετώντας τη δυνατότητα ατομικών συμφωνιών εργοδότη – εργαζομένου, ανεξάρτητα από όσα προβλέπουν οι συλλογικές συμβάσεις. Έτσι, καταργείται στην πράξη κάθε δημοκρατικό δικαίωμα των εργαζομένων και επανερχόμαστε σε συνθήκες του προηγούμενου αιώνα. Την ίδια στιγμή που η Ευρωπαϊκή Ένωση ζητά αύξηση της κάλυψης των συλλογικών συμβάσεων στο 80% και άλλες χώρες μειώνουν τον χρόνο εργασίας, η Ελλάδα νομοθετεί προς την αντίθετη κατεύθυνση.

Η υλοποίηση υποχρεωτικών εκπαιδεύσεων για τα μέτρα ασφάλειας και η μείωση του εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας αποτελούν άμεσες προτεραιότητες. Απαραίτητη είναι επίσης η επαναφορά του θεσμικού πλαισίου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και του ρόλου του ΟΜΕΔ, με δυνατότητα μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία. Ο αγώνας των συνδικάτων για αυτά δεν αφορά μόνο την εργασία, αλλά και τη δημοκρατία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Θεμιστοκλής Γρηγοριάδης,
πρώην πρόεδρος της ΟΙΥΕ

ART ATHINA • 2025

Συμμετείχαν 72 χώροι τέχνης από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

γράφει η Ειρήνη Αλεξανδράκη

Το φιλότεχνο κοινό της Αθήνας είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει στο κέντρο της πόλης, στο εμβληματικό **Ζάππειο Μέγαρο** την **Art Athina 2025**. Πιστή στο ραντεβού της από το 1993, η φουάρ αποτέλεσε και φέτος σημείο συνάντησης καλλιτεχνών, επιμελητών, συντηρητών, μουσειολόγων και κοινού δίνοντας τη δυνατότητα ενός ζωντανού εργαστηρίου παρατήρησης υλικών και προβληματισμών. Συμμετείχαν 72 χώροι τέχνης από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Ο χώρος του design έπαιξε σημαντικό ρόλο φέτος και ενσωματώθηκε έντονα στη χωρική διαμόρφωση της έκθεσης. Παράλληλα πραγματοποιήθηκαν εντός και εκτός του χώρου του Ζαπείου ομιλίες και performance.

Ο Κωνσταντίνος Ρήγος και το Μπαλέτο της Εθνικής Λυρικής Σκηνής παρουσίασαν το φινάλε της παράστασης «**Golden Age**». Ο φωτογράφος, συγγραφέας και δημιουργός Ari Seth Cohen παρουσίασε μια έκθεση πιο εμβληματικές μούσες του, το μοντέλο,

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗ ΕΙΡΗΝΗ - ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ

Η Ειρήνη-Σταυρούλα Π. Αλεξανδράκη είναι απόφοιτη του τμήματος Διαχείρισης Εκκλησιαστικών Κειμηλίων της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης και κατέχει δύο μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών: “Μουσειολογία και Διαχείριση Πολιτισμού” από το Α.Π.Θ. και “Φυσικές και Χημικές Μέθοδοι Διάγνωσης και Φθοράς Αντικειμένων Πολιτισμού” από το Τμήμα Χημείας του Α.Π.Θ. Είναι τελειόφοιτη του τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και του μεταπτυχιακού προγράμματος “Διαχείριση Εκκλησιαστικών Κειμηλίων και Χριστιανικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς” από το Α.Π.Θ. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν το μικροκλίμα των εκθεσιακών χώρων, τις οργανικές πτητικές ενώσεις και τον νοηματικό μουσειολογικό σχεδιασμό για αποθήκες μουσείων προσβάσιμες στο κοινό. Έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και ημερίδες, ενώ έχει παρουσιάσει poster.

Εικόνα 1. Στιγμιότυπο από την περφόρμανς «Performance as Interview as Performance».

μπλόγκερ και δημιουργό του Style Crone, φωτογραφίας σε συνεργασία με μία από τις Judith Boyd, με την οποία το κοινό είχε τη δυνατότητα να συνομιλήσει. Σε επιμέλεια του Νικόλα Βαμβουκλή, ο χορογράφος Άγγελος Παπαδόπουλος παρουσίασε το «**An UMBRA Story**». Παρουσιάστηκε επίσης η περιπατητικής συλλογικής περφόρμανς «**Αγορές και Αγορές**», της Collectif MASI. Η Δέσποινα Σανιδά-Κρεζιά μέσα από το έργο της «**Such A Crybaby**» εξερευνά την νεανική κουλτούρα των φαν και η Κατερίνα Ζαχαροπούλου με το «**Performance as Interview as Performance**» δημιούργησε ένα δεύτερο φόρεμα πάνω από το δικό της με τις απαντήσεις του κοινού στα πλαίσια μιας σιωπηλής, γραπτής «συνέντευξης».

Η σύγχρονη καλλιτεχνική παραγωγή χαρακτηρίζεται από την υλικότητα και την αμφισβήτηση των παραδοσιακών ορίων του έργου τέχνης. Στο πλαίσιο αυτό, η συντήρηση της σύγχρονης τέχνης καλείται να αντιμετωπίσει νέες προκλήσεις όπως τις σύνθετες τεχνικές, τις αισθητικές και ηθικές αξίες που διέπουν τα σύγχρονα έργα τέχνης.

Εικόνα 2. Έργο φτιαγμένο από κερί μέλισσας, Crux Galerie.

Η **Art Athina**, ως θεσμός που συγκεντρώνει δείγματα της ελληνικής και παγκόσμιας σύγχρονης τέχνης, προσφέρει ένα γόνιμο πεδίο για την ανάδειξη αυτών των ζητημάτων. Η έλευση της σύγχρονης και μεταμοντέρνας τέχνης εισήγαγε υλικά και τεχνικές που αμφισβητούν τα καθιερωμένα πρότυπα συντήρησης όπως είναι τα οργανικά και βιοδιασπώμενα υλικά, τα

βιομηχανικά προϊόντα, η έντονη χρήση και ενσωμάτωση του πλαστικού, ο ήχος, τα βίντεο και οι εγκαταστάσεις.

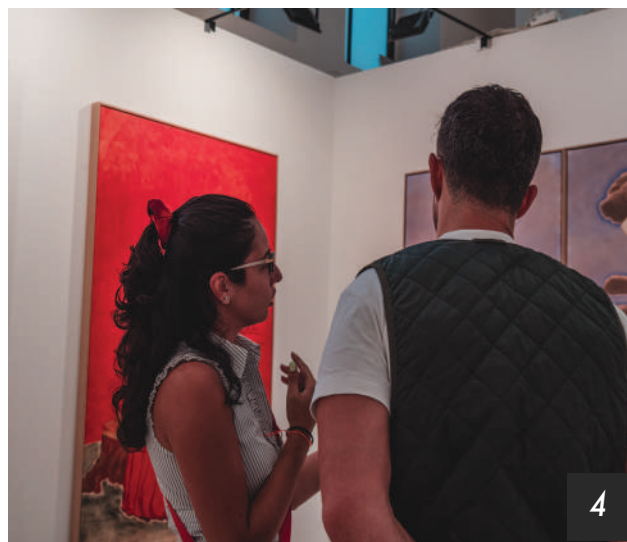

Εικόνα 3. :Έργο από υλικά που βρέθηκαν στα σκουπίδια, Alibi Gallery.

Η φουάρ **Art Athina 2025**, που πραγματοποιήθηκε στο Ζάππειο Μέγαρο από τις 18 έως τις 22 Σεπτεμβρίου 2025, ανέδειξε αυτήν ακριβώς τη μετάβαση. Οι εγκαταστάσεις, τα έργα από γυαλί, plexiglass και οργανικά υποστρώματα είχαν ιδιαίτερη παρουσία. Αυτά, αν και είναι ελκυστικά για τη σύγχρονη αισθητική, είναι ευπαθή σε περιβαλλοντικούς παράγοντες αφού τα ακρυλικά παραμορφώνονται σε υψηλές θερμοκρασίες και το γυαλί είναι ευάλωτο σε θερμικές και μηχανικές μεταβολές. Η μεταφορά και η εγκατάσταση έργων στο προσωρινό πλαίσιο μιας φουάρ, εντείνουν τους κινδύνους.

Οι μεταβολές θερμοκρασίας και υγρασίας, ο έντονος φωτισμός και η επαφή με το κοινό απαιτούν επίβλεψη και φροντίδα. Η θεωρία της συντήρησης προτείνει μια μετατόπιση από την «αποκατάσταση της ύλης» προς τη «διατήρηση της σημασίας». Όπως υπογραμμίζει ο Muñoz Viñas (2005), το έργο τέχνης δεν είναι απλώς υλικό αντικείμενο αλλά φορέας ιδεών και προθέσεων.

Η πρακτική αυτή προσέγγιση προϋποθέτει την **τεκμηρίωση της πρόθεσης του καλλιτέχνη**, μέσω συνεντεύξεων και αρχειακού υλικού, την **αναγνώριση του “ζωντανού” χαρακτήρα του έργου**, όπου η φθορά ή η μεταβολή μπορεί να αποτελούν τμήμα της αισθητικής του και φυσικά τη **διεπιστημονική συνεργασία** συντηρητών, ιστορικών τέχνης, καλλιτεχνών, επιμελητών και μουσειολόγων. Στο πεδίο της συντήρησης σύγχρονης τέχνης, η **αντιστρεψιμότητα**, δεν εφαρμόζεται.

Εικόνα 4. :Στιγμιότυπο από τη φουάρ.

Πολλά έργα βασίζονται σε εφήμερα ή υλικά που διαλύονται. Επομένως ο ρόλος του συντηρητή μεταβάλλεται. Στην Art Athina 2025, η συνεργασία γκαλερί, επιμελητών και συντηρητών ήταν σημαντική. Οι εκθέτες ακολούθησαν πρωτόκολλα τεκμηρίωσης της κατάστασης (condition reports) πριν και μετά την έκθεση. Η Art Athina, ως διοργάνωση, ανέδειξε την ανάγκη να ενταχθεί η συντήρηση ως τμήμα της παραγωγής και παρουσίασης της τέχνης, όχι ως μεταγενέστερη επέμβαση.

Εικόνα 5. :Στιγμιότυπο από τη φουάρ.

Η Art Athina 2025 ανέδειξε ότι η σύγχρονη τέχνη στην Ελλάδα βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τις διεθνείς τάσεις και ταυτόχρονα προβάλλει τις δικές της ιδιαιτερότητες. Για τη συντήρηση έργων τέχνης, η φουάρ λειτούργησε ως μικρογραφία του σύγχρονου πεδίου προβληματισμού: η συντήρηση δεν αφορά μόνο τη διάσωση της ύλης, αλλά την κατανόηση της νοσηματοδότησης, της εμπειρίας και της διαδικασίας. Η συστηματική συνεργασία συντηρητών με τους καλλιτέχνες ήδη από το στάδιο της δημιουργίας, η ανάπτυξη εξειδικευμένων πρωτοκόλλων προληπτικής συντήρησης και η ενίσχυση της τεκμηρίωσης μπορούν να αποτελέσουν βασικά βήματα για μελλοντική εξέλιξη.

Πηγές:

Caple, C. (2000). *Conservation Skills: Judgement, Method and Decision Making*. London: Routledge.

Muñoz Viñas, S. (2005). *Contemporary Theory of Conservation*. Oxford: Elsevier.

Laurenson, P. (2006). "Authenticity, Change and Loss in the Conservation of Time-Based Media Installations." *Tate Papers*, 6.

Appelbaum, B. (2010). *Conservation Treatment Methodology*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Petropoulou, E. (2019). «Η συντήρηση της σύγχρονης τέχνης στην Ελλάδα: Θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις». *Δελτίο Συντηρητών Έργων Τέχνης*, 11(2), 35–48.

UNESCO (2021). *Guidelines for the Preservation of Contemporary Artworks*. Paris: UNESCO Publishing.

***η γράφουσα συμμετείχε στην Art Athina 2025, ως βοηθός επιμελητή για την γκαλερί Spaziob5**

15th ICCM Conference International Committee for the Conservation of Mosaics

20 - 24 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων

15ο Διεθνές Συνέδριο της ICCM στην Αθήνα !

Η Αθήνα θα φιλοξενήσει το **15ο Διεθνές Συνέδριο της ICCM** (International Committee for the Conservation of Mosaics), ένα κορυφαίο παγκόσμιο γεγονός αφιερωμένο στη συντήρηση και προστασία των ψηφιδωτών. Το συνέδριο θα πραγματοποιηθεί στις **20-24 Οκτωβρίου 2025 στην Τεχνόπολη του Δήμου Αθηναίων**, με διοργανωτή τη Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού.

Με κεντρικό θέμα «**Συντήρηση Ψηφιδωτών: Σύγχρονες προκλήσεις και μελλοντικές προοπτικές**», η συνάντηση θα φέρει κοντά ειδικούς, συντηρητές, αρχαιολόγους και ερευνητές από όλο τον κόσμο. Στόχος είναι η ανταλλαγή εμπειριών και η ανάδειξη νέων προσεγγίσεων στη διαχείριση, τεκμηρίωση και διατήρηση της ψηφιδωτής κληρονομιάς, τόσο της αρχαίας όσο και της σύγχρονης εποχής.

Στο πλαίσιο του συνεδρίου θα παρουσιαστούν:

- πρόσφατα ερευνητικά έργα,
- καινοτόμες τεχνικές συντήρησης,
- προγράμματα ευαισθητοποίησης του κοινού,
- παραδείγματα βέλτιστων πρακτικών από διεθνείς συνεργασίες.

Χάρη στη στήριξη του Ιδρύματος Getty, θα δοθούν υποτροφίες σε φοιτητές και νέους επαγγελματίες για τη συμμετοχή τους, ενισχύοντας την πρόσβαση και τη διάδοση της γνώσης.

Το συνέδριο της ICCM αποτελεί μια σημαντική ευκαιρία για διάλογο, έμπνευση και κοινή δράση υπέρ της διατήρησης των ψηφιδωτών.

ICCM
International Committee
for the Conservation of Mosaics

HELLENIC REPUBLIC
Ministry of Culture

**Directorate of
Conservation of
Ancient and
Modern
Monuments**

Ο Ρόλος της Βιώσιμης Χημείας στη Συντήρηση Πολιτιστικής Κληρονομιάς

γράφει η Ελευθερία Τσίρου

Σε μια εποχή όπου οι περιβαλλοντικές απειλές εντείνονται και η ανάγκη για βιώσιμη ανάπτυξη καθίσταται επιτακτική, η έννοια της βιωσιμότητας παύει να αποτελεί επιλογή και αναδεικνύεται σε βασική υποχρέωση κάθε πολιτισμένης κοινωνίας. Η πράσινη προσέγγιση δεν περιορίζεται μόνο στην προστασία του περιβάλλοντος αλλά επεκτείνεται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας συμπεριλαμβανομένης της συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Περιβάλλον και Δημόσια Υγεία: Οι Απειλές της Ρύπανσης

Η ανεπαρκής διαχείριση αποβλήτων, η χρήση επικίνδυνων χημικών ουσιών και οι διαρροές τοξικών ενώσεων στο νερό, τον αέρα και το έδαφος δημιουργούν σοβαρούς κινδύνους τόσο για τα οικοσυστήματα όσο και για την ανθρώπινη υγεία. Οι ουσίες αυτές συχνά εισέρχονται στην τροφική αλυσίδα, προκαλώντας λοιμώξεις, χρόνιες ασθένειες και ακόμη και καρκίνο.

Βιώσιμη και Πράσινη Προσέγγιση: Ο Ρόλος των Διαλυτών

Η χρήση διαλυτών στη συντήρηση αποτελεί ένα βασικό πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα στην ανάγκη για αποτελεσματική εργασία και τη διασφάλιση της ανθρώπινης και περιβαλλοντικής ασφάλειας. Αν και ο όρος "πράσινος διαλύτης" χρησιμοποιείται ευρέως, συχνά παραμένει ασαφής. Η προέλευση από βιομάζα δεν εγγυάται χαμηλή τοξικότητα, ενώ η "πράσινη" φύση ενός διαλύτη εξαρτάται πάντα από την εκάστοτε εφαρμογή.

Οι συντηρητές αντιμετωπίζουν πρακτικά και ηθικά διλήμματα: πώς να ισορροπήσουν την ανάγκη για αποτελεσματική αποκατάσταση ενός αντικειμένου με την ανάγκη προστασίας της υγείας τους και του περιβάλλοντος. Συχνά, οι πιο τοξικοί διαλύτες είναι και οι πιο αποτελεσματικοί, γεγονός που καθιστά δύσκολη την αντικατάστασή τους.

Η Προσέγγιση "One Health" και η Ανθρώπινη Τοξικότητα

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας προτείνει τη συνολική προσέγγιση «One

ΤΣΙΡΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η Ελευθερία Τσίρου είναι απόφοιτη του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής του Τμήματος Συντήρηση αρχαιοτήτων και έργων τέχνης. Εξειδικεύεται στην διατήρηση και διαχείριση πολιτισμικής κληρονομιάς που ολοκληρώνει το μεταπτυχιακό της στο Τμήμα Περιβάλλοντος του Ιονίου Πανεπιστημίου. Από το 2019 απασχολείται στον τομέα της συντήρηση έργων τέχνης με την συμμετοχή της σε διάφορα προτζεκτ του υπουργείου πολιτισμού αλλά και σε ιδιωτικές εταιρείες. Τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την ερευνά για βιώσιμα υλικά, καθώς και την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στον τομέα της συντήρησης.

Health», αναγνωρίζοντας την άρρηκτη σχέση μεταξύ ανθρώπινης, ζωικής και περιβαλλοντικής υγείας. Στο πλαίσιο αυτό, η μακροχρόνια έκθεση των συντηρητών σε διαλύτες, ακόμη και σε μη οξείες δόσεις, αναδεικνύεται ως ζήτημα υψηλής προτεραιότητας. Τα τοξικολογικά δεδομένα είναι συχνά ελλιπή και απαιτείται συνεχής ανανέωση των κανονιστικών αξιολογήσεων.

Η εκπαίδευση των συντηρητών πρέπει να ενισχυθεί με γνώσεις τοξικολογίας και περιβαλλοντικής διαχείρισης, ενώ απαιτείται καλύτερη πρόσβαση σε ελεύθερες και αξιόπιστες πηγές πληροφόρησης.

Η Αλλαγή Νοοτροπίας: Από την Αντίσταση στην Υιοθέτηση

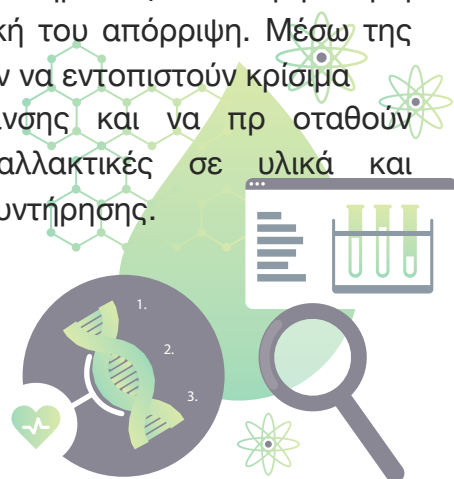
Η δυσκολία στην εύρεση πρακτικών εναλλακτικών, το υψηλό κόστος και η ανάγκη εξειδικευμένων γνώσεων αποτελούν σημαντικά εμπόδια στη μετάβαση προς πιο πράσινες λύσεις. Ωστόσο, η μεγαλύτερη πρόκληση είναι η αλλαγή της νοοτροπίας των επαγγελματιών. Οι συντηρητές έχουν συχνά εσωτερικεύσει μια φιλοσοφία που θέτει το αντικείμενο πάνω από την προσωπική τους ασφάλεια.

Κανονιστικό Πλαίσιο και Βιομηχανικές Πρακτικές

Σε άλλους τομείς της βιομηχανίας, η χρήση τοξικών διαλυτών συνοδεύεται από αυστηρούς κανονισμούς, δηλώσεις αποδοχής κινδύνου και περιοδικές ιατρικές εξετάσεις. Παρότι δεν είναι ακόμα εφικτό να εφαρμοστούν πλήρως αυτά τα μέτρα στον τομέα της συντήρησης, η αυστηροποίηση των κανονισμών αναμένεται να επηρεάσει άμεσα τη διαθεσιμότητα και το κόστος των διαλυτών.

Η Ανάλυση Κύκλου Ζωής (LCA) ως Εργαλείο Βιωσιμότητας

Η Ανάλυση Κύκλου Ζωής (Life Cycle Assessment - LCA) προσφέρει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο αξιολόγησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός προϊόντος ή υπηρεσίας από τη γέννηση έως την τελική του απόρριψη. Μέσω της LCA, μπορούν να εντοπιστούν κρίσιμα σημεία ρύπανσης και να προταθούν βιώσιμες εναλλακτικές σε υλικά και διαδικασίες συντήρησης.

Πράσινη Χημεία: Μια Βιώσιμη Επιστημονική Προσέγγιση

Η Πράσινη Χημεία αποτελεί το θεμέλιο της βιώσιμης συντήρησης. Σύμφωνα με τις 12 αρχές της, δίνεται έμφαση στην πρόληψη της ρύπανσης, την αποδοτική χρήση των πόρων, τη μείωση της τοξικότητας και την ανάπτυξη ασφαλέστερων υλικών και διαδικασιών. Ο σχεδιασμός χημικών ουσιών και διαδικασιών με στόχο τη μείωση των επικίνδυνων παραπροϊόντων έχει και περιβαλλοντικά και οικονομικά οφέλη.

Πράσινη Διατήρηση: Ένα Νέο Επαγγελματικό Ιδεώδες

Η «πιο πράσινη διατήρηση» δεν είναι απλώς ένα τεχνικό ζητούμενο αλλά ένα ηθικό και επαγγελματικό ιδανικό. Περιλαμβάνει κάθε απόφαση που λαμβάνεται στο πλαίσιο της διαχείρισης μιας συλλογής από την επιλογή υλικών και την εφαρμογή τους μέχρι την εκτίμηση της μακροχρόνιας ανθεκτικότητας και των επιπτώσεων στο περιβάλλον.

Οι παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ομαδοποιούνται σε τέσσερις βασικές κατηγορίες: επικινδυνότητα για τον άνθρωπο και το περιβάλλον, επιπτώσεις στην κλιματική αλλαγή, κατανάλωση πόρων και ειδικές παραμέτρους ανάλογα με το έργο τέχνης.

Συμπεράσματα

Η μετάβαση προς τη βιώσιμη συντήρηση είναι απαραίτητη. Η πράσινη χημεία, η αξιολόγηση κύκλου ζωής και η υπεύθυνη χρήση υλικών αποτελούν τα εργαλεία του μέλλοντος για κάθε επαγγελματία συντηρητή. Πάνω απ' όλα, χρειάζεται αλλαγή κουλτούρας και στάσης: η βιωσιμότητα δεν είναι εμπόδιο, αλλά προϋπόθεση για την προστασία τόσο της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και του πλανήτη.

Πηγές:

Baglioni, P. (2024, September). Green and sustainable approaches to cleaning sensitive works of art [Conference presentation]. Symposium and Round Table II, Vilnius, Lithuania.

ICON Sustainability Group. (2024). Agents of Change: Heritage Professionals Adapting and Innovating Sustainable Solutions [Conference]. Sustainability Group 2024 Conference, Institute of Conservation (ICON), United Kingdom.

Prati, S., Volpi, F., Fontana, R., Galletti, P., Giorgini, L., Mazzeo, R., Mazzocchetti, L., Samori, C., Sciutto, G., & Tagliavini, E. (2017). Sustainability in art conservation: A novel bio-based organogel for the cleaning of water-sensitive works of art. *Journal of Cultural Heritage*, 25, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2016.11.006>

Del Curto, D., & Turrina, A. (2023). Towards a reasoned glossary of green conservation: A semantic review of green-oriented terms in the field of cultural heritage. *Heritage*, 6(3), 3457–3476. <https://doi.org/10.3390/heritage6030190>

Mancini, A., & Biribicchi, C. (2022). Multi-analytical investigation of the oil painting “Il Venditore di Cerini” by Antonio Mancini and definition of the best green cleaning treatment. *Heritage Science*, 10(1), 82. <https://doi.org/10.1186/s40494-022-00696-4>

Fife, G., & Dautre, M. (2022). Greener solvents in art conservation: A report from an experts meeting organized by the Getty Conservation Institute and the Royal Institute for Cultural Heritage (KIK-IRPA), December 13–14, 2022. Los Angeles, CA: Getty Conservation Institute.

Η ιδιαίτερη περίπτωση του άνδρα του Lindow

γράφει η Βασιλική Δρίβα

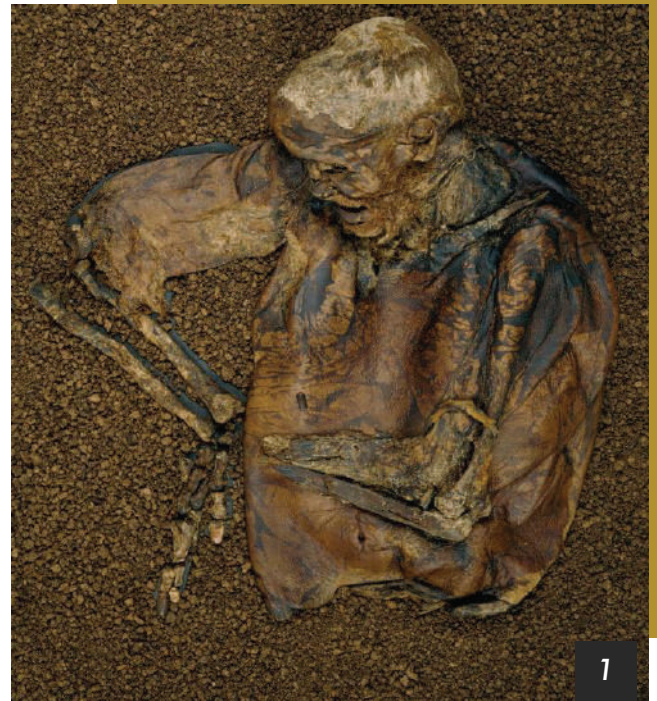
Τα ανθρώπινα αρχαιολογικά κατάλοιπα αποτελούν απτά στοιχεία για τις συνθήκες που επικράτησαν κατά το παρελθόν, αλλά και τις προσφιλείς συνήθειες των προγόνων μας.

Μέσα από τα ευρήματα είμαστε σε θέση να δώσουμε απαντήσεις για την διατροφή των αρχαίων, αλλά και την υγεία τους, δημιουργώντας συγκρίσεις με το σήμερα.

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο άνδρας του Lindow, όπως βαπτίστηκε λόγω της θέσης που εντοπίστηκε στην βορειοδυτική Αγγλία την 1η Αυγούστου του 1984, από εργάτες.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι ο άνδρας του Lindow δεν είναι ο μόνος άνθρωπος που βρέθηκε στην περιοχή, καθώς έναν χρόνο πριν από αυτόν στο σημείο είχε εντοπιστεί η γυναίκα του Lindow. Εντούτοις το εύρημα ήταν μόνο το κρανίο της, το οποίο δεν παρείχε πολλές και ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες και χρονολογείται στην Ρωμαϊκή Περίοδο.

Ο άνδρας δεν βρέθηκε ακέραιος, παρά μόνο ο επάνω κορμός του και μέρος από το ένα του πόδι, αλλά ιδιαίτερα καλά συντηρημένα και τα δύο, επιτρέποντας να γίνει μία ενδελεχής έρευνα και να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα.

Εικόνα 1. Ο άνδρας του Lindow. Πηγή φωτογραφίας: The Trustees of the British Museum.

ΔΡΙΒΑ
ΒΑΣΙΛΙΚΗ

Η Βασιλική Δρίβα σπούδασε Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης στο ΕΚΠΑ και ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στο ίδιο πανεπιστήμιο με ειδίκευση στη Μουσειολογία. Εργάζεται ως δημοσιογράφος εστιάζοντας στο εκπαιδευτικό ρεπορτάζ και τα διεθνή νέα.

Ο άνδρας του Lindow χρονολογείται ότι έζησε την ύστερη εποχή του Σιδήρου ή στη Ρωμαϊκή Εποχή (ίσως τον 1ο μ.Χ. αιώνα). Τα αποτελέσματα του ραδιενεργού άνθρακα έπεσαν σε αντιφάσεις, δημιουργώντας το συγκεκριμένο χρονικό χάσμα. Εντούτοις το συγκεκριμένο κατάλοιπο, παρότι δεν είναι με πλήρη ακρίβεια χρονολογημένο, έριξε φως στα «κουτσομπολιά» της εποχής του. Το σώμα εκτίθεται πλέον στο Βρετανικό Μουσείο και συντηρείται με την μέθοδο της λυοφιλίωσης.

Ποιος ήταν όμως ο κύριος;

Το συγκεκριμένο άτομο γνωρίζουμε ότι ήταν άνδρας καθώς το καλά διατηρημένο πρόσωπό του έφερε μούσια και φαβορίτες. Θεωρείται ότι διένυε την τρίτη δεκαετία της ζωής του και με έναν κατά προσέγγιση υπολογισμό ζύγιζε περί τα 60 κιλά. Πιθανότατα είχε ύψος μέχρι 1,73 μ.

Η οδοντοστοιχία του φαίνεται ότι ήταν σχετικά υγιής, ενώ κατά τα γενικά ευρήματα των εξετάσεων για την υγεία του έδειξαν ότι

έπασχε από ήπια οστεοαρθρίτιδα και είχε κάποια μικρά προβλήματα στην σπονδυλική του στήλη. Μάλιστα, οι επιστήμονες κατάφεραν να δουν ότι η ομάδα αίματος του νεκρού ήταν Ο.

Ο άνδρας πιθανότατα κατείχε μία καλή κοινωνική θέση, καθώς το σώμα του δεν έδειχνε καταπόνηση από χειρωνακτική εργασία.

Το τελευταίο λουκούλλειο γεύμα

Ο άνδρας του Lindow φαίνεται ότι «έφυγε» έχοντας φάει ένα καλό γεύμα για την εποχή, μία ιδιαίτερη ανακάλυψη που εντόπισε η έρευνα.

Το περιεχόμενο του στομαχιού αναγνωρίστηκε ως απανθρακωμένο πίτουρο και άχυρο.

Το εύρημα αυτό έδειξε ότι το φαγητό που είχε καταναλώσει ο άνδρας είχε μαγειρευτεί σε θερμοκρασία περί των 200 βαθμών Κελσίου και μάλιστα πάνω σε μία θερμαινόμενη επιφάνεια.

Το φαγητό εικάζεται ότι ήταν ένα είδος κέικ ή άζυμου ψωμιού.

Από τι προήλθε ο θάνατος

Το κεφάλι του έφερε στην πίσω πλευρά κάταγμα. Σύμφωνα με ιατροδικαστή που ερεύνησε το σώμα του νεκρού, υπήρχαν δύο τραύματα τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους και πιθανόν το κρανίο είχε δεχθεί χτύπημα από δίκικοπο όπλο, το οποίο το είχε χωρίσει σε δύο μέρη.

Το συγκεκριμένο χτύπημα ενδέχεται να μην σκότωσε τον άνθρωπο, αλλά να τον αναισθητοποίησε.

Δυνητικά υπήρξε ακόμα ένα χτύπημα, ίσως από γόνατο, στον κορμό, καθώς ο άνδρας είχε ένα σπασμένο πλευρό. Επιπροσθέτως, σημάδια έδειξαν ότι ένα σκοινί ή λουρί είχε τοποθετηθεί στον λαιμό του άνδρα και τον είχε στραγγαλίσει, με το λαρύγγι να έχει σχιστεί με ένα βαθύ κόψιμο που είχε επίσης τραυματίσει τον τράχηλο.

Μετά τον σκληρό θάνατό του ο άνδρας του Lindow πετάχτηκε μπρούμυτα μέσα σε βάλτο, στο σημείο που εντοπίστηκε. Η αιτία πίσω από τον θάνατό δεν είναι ξεκάθαρη και παραμένει μία εικασία.

Όπως αναφέρουν οι επιστήμονες ο άνδρας είτε αποτέλεσε μέρος θυσίας, είτε εκτελέστηκε. Δεν είναι, επίσης, δυνατό, να διεξαχθούν συμπεράσματα για συγκεκριμένα χτυπήματα, σχετικά με το αν αυτά προήλθαν πριν ή μετά τον θάνατο του άνδρα και αν έγιναν από το άτομο που διεκπεραίωσε την επίθεση, ή αν δημιουργήθηκαν κατά την ανεύρεσή του ή λόγω των συνθηκών μέσα στις οποίες συντηρήθηκε το σώμα του.

Εικόνα 2. Μέρος από το δεξί πόδι του άνδρα του Lindow. Πηγή φωτογραφίας: The Trustees of the British Museum.

Στο στομάχι βρέθηκε επίσης γύρη από γκι, ένα εύρημα που υποδηλώνει ότι ο άνδρας του Lindow πέθανε την άνοιξη, θεωρητικά τον Μάρτιο ή τον Απρίλιο.

Ένα εντυπωσιακό εύρημα

Παρότι αρκετά παραμένουν τα αναπάντητα ερωτήματα για τον άνδρα του Lindow, αυτά δεν αναιρούν την μεγάλη σημασία του για την επιστήμη της αρχαιολογίας, αλλά και της συντήρησης.

Τα συμπεράσματα που διεξήχθησαν αποτέλεσαν κάτι το πρωτοποριακό για την εποχή του, ρίχνοντας φως σε θέματα υγείας, διατροφής και συνηθειών κατά το παρελθόν.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και το γεγονός ότι το σώμα του νεκρού εντοπίστηκε σε εξαιρετική κατάσταση λόγω του φυσικού περιβάλλοντος του βάλτου που «έκτισε» ένα προστατευτικό τείχος γύρω από τον άνδρα του Lindow, φέρνοντάς τον στο «σήμερα».

Πηγές:

Brothwell, D. (1986) *The Bogman and the Archaeology of People*, Λονδίνο: British Museum Publications

Holden, T. G. (1995) *The Last Meals of the Lindow Bog Men, Bog Bodies: New Discoveries and New Perspectives*, Λονδίνο: British Museum Press

Joy, J. (2009) *Lindow Man*, Λονδίνο: British Museum Press

Renfrew, C. και Bahn, P. (2013) *Αρχαιολογία – Θεωρίες, Μεθοδολογία και Πρακτικές εφαρμογές*, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα

Stead, I. M., Bourk, J. και Bothwell, D. (1986) *Lindow Man: The body in the bog*, Λονδίνο: British Museum Publications

Ιστορίες τρόμου: τέσσερα στοιχειωμένα μουσειακά αντικείμενα!

γράφει η Λαμπρινή Μακρή

ΜΑΚΡΗ ΛΑΜΠΡΙΝΗ

Η Λαμπρινή Μακρή είναι απόφοιτη του Τμήματος Τεχνολόγων Περιβάλλοντος του Ιονίου Πανεπιστημίου, με κατεύθυνση τη Συντήρηση Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης. Εξειδικεύεται στη μουσειολογία, έχοντας ολοκληρώσει το διϊδρυματικό μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών (ΜΑ) Μουσειακές Σπουδές των Πανεπιστημίων Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ) και Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής (ΠΑΔΑ). Από το 2019 εργάζεται στο Υπουργείο Πολιτισμού, συμμετέχοντας σε έργα συντήρησης συλλογών και μνημείων σε όλη την Ελλάδα. Μεταξύ άλλων, τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τις δράσεις εξωστρέφειας και επικοινωνίας της επιστήμης, καθώς και την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στον τομέα του πολιτισμού.

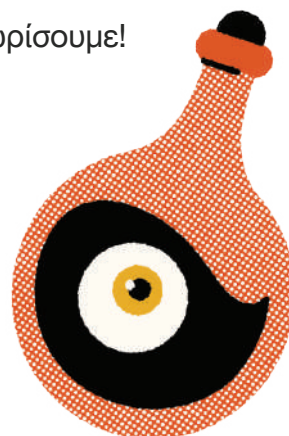
Οι ιστορίες φαντασμάτων αποτελούν διαχρονικό στοιχείο του ανθρώπινου πολιτισμού, παρούσες σε κάθε εποχή και παράδοση. Από τους αρχαίους μύθους, όπως εκείνον του φαντάσματος της Αμφίπολης, έως τις λαϊκές παραλογές — χαρακτηριστικό παράδειγμα το ποίημα «Του νεκρού αδελφού» — και από «Το φάντασμα» του Γρηγορίου Ξενόπουλου μέχρι τη σύγχρονη λογοτεχνία του Stephen King, το μοτίβο του υπερφυσικού παραμένει σταθερό, αν και μετουσιώνεται σύμφωνα με τα πολιτισμικά «συμφραζόμενα» κάθε εποχής.

Η διαχρονική έλξη που ασκούν οι αφηγήσεις τρόμου, φαίνεται να εδράζεται στην ανθρώπινη ανάγκη για έντονη συναισθηματική εμπειρία, στην επιθυμία για εξερεύνηση του αγνώστου και, κυρίως, στην προσπάθεια κατανόησης του φόβου του θανάτου που συνοδεύει τη ανθρώπινη φύση. Σαφώς, οι ιστορίες αυτές αντλούν την ουσία τους από δεισιδαιμονίες, λαϊκές δοξασίες και θρησκευτικές αντιλήψεις, ενώ λειτουργούν συχνά ως ηθικές αλληγορίες ή ως συμβολικές αναπαραστάσεις υπαρξιακών αγωνιών. Τι γίνεται όμως όταν τέτοια αφηγήματα σχετίζονται άμεσα με μουσειακά αντικείμενα ή πολιτισμικά τεκμήρια;

Η σύνδεση αντικειμένων με θρύλους, φήμες ή εμπειρίες που υποδηλώνουν υπερφυσική δραστηριότητα δεν είναι νέο φαινόμενο. Σε ένα μουσειακό περιβάλλον, τέτοιες αφηγήσεις βασίζονται σε σύγχρονες τεχνικές προσέγγισης, όπου ο επισκέπτης δεν αλληλεπιδρά μόνο με την τεκμηριωμένη πληροφορία, αλλά και με τον μύθο, την παράδοση και το συναίσθημα.

Στο παρόν άρθρο, παρουσιάζονται τέσσερα μουσειακά αντικείμενα που θεωρούνται «στοιχειωμένα». Αναμφίβολα, σχετικές μαρτυρίες δεν επιβεβαιώνονται επιστημονικά (!), ωστόσο, η πολιτισμική τους σημασία και η επίδραση που ασκούν στο κοινό τα καθιστούν ενδιαφέροντα παραδείγματα της αλληλεπίδρασης μεταξύ υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς και συλλογικής φαντασίας.

Πάμε να τα γνωρίσουμε!

Εικόνα 1. Σαρκοφάγος, Πηγή: dfcdbe7f695588897a00a2474d19dc77 (1024x576)

Η μούμια, σύμβολο κακοτυχίας και γρουσουζιάς

Δεν πρόκειται για την ίδια τη μούμια αλλά για το ξύλινο περίβλημά της. Ανακαλύφθηκε στη Θήβα το 1800, ενώ οι τέσσερις νεαροί Άγγλοι που την αγόρασαν για πρώτη φορά πέθαναν όλοι υπό μυστήριες συνθήκες. Οι φήμες για την «κατάρα της μούμιας» σύντομα διαδόθηκαν και στις αρχές του 20ού αιώνα, ο δημοσιογράφος William Thomas Stead δημοσίευσε ένα άρθρο αφιερωμένο στο «στοιχειωμένο» αυτό κειμήλιο. Ο Stead ήταν ένας από τους επιβάτες του καταδικασμένου Τιτανικού. Σύμφωνα με μαρτυρίες, ο ίδιος, πριν από το ναυάγιο διηγούνταν ιστορίες για τη μυστηριώδη μούμια, γεγονός που οδήγησε πολλούς να συνδέσουν το θρόλο της με το τραγικό τέλος του πλοίου. Σήμερα, το αντικείμενο εκτίθεται στο Βρετανικό Μουσείο, συνεχίζοντας να προκαλεί δέος και περιέργεια στους επισκέπτες.

Εικόνα 2. Το διαμάντι το 1974 (Πηγή: The Hope Diamond - SIA - Hope Diamond - Wikipedia)

Το διαμάντι της οικογένειας Hope

Ένα από τα πιο διάσημα διαμάντια στον κόσμο, το διαμάντι Hope, προέρχεται από το ορυχείο Kollur στην περιοχή Andhra Pradesh της Ινδίας. Σύμφωνα με τον θρόλο, η πολύτιμη αυτή πέτρα είναι καταραμένη και φέρνει ατυχία σε όποιον την κατέχει. Η προέλευση της κατάρας αποδίδεται στην ιεροσυλία της κλοπής της, καθώς λέγεται ότι το διαμάντι αφαιρέθηκε από το μάτι ενός ιερού αγάλματος, οδηγώντας τον κλέφτη σε φρικτό τέλος. Οι επόμενοι κάτοχοι του διαμαντιού φέρονται να υπέστησαν παρόμοια δεινά, όπως οικονομική καταστροφή, φυλάκιση, αυτοκτονία ή βίαιο θάνατο. Από το 1958, το διαμάντι Hope ανήκει στη συλλογή του Ινστιτούτου Smithsonian, όπου εξακολουθεί να προκαλεί δέος και να συνδέεται με τον μύθο της «κατάρας» του.

1

2

3

Εικόνα 3. Πηγή: Bed of Ware - Great Bed of Ware - Wikipedia

το ξύλινο πλαίσιο φθαρμένο και ταλαιπωρημένο. Σύμφωνα με τον θρύλο, ο δημιουργός του, ο ξυλουργός Jonas Fosbrooke, εξοργίστηκε τόσο από την ασέβεια με την οποία μεταχειρίστηκαν το έργο του, ώστε το πνεύμα του στοιχειώνει το κρεβάτι και επιτίθεται σε κάθε κοινό άνθρωπο που τολμά να κοιμηθεί σε αυτό. Σήμερα, το περίφημο «Μεγάλο Κρεβάτι του Ware» εκτίθεται με ασφάλεια στο Μουσείο Victoria & Albert του Λονδίνου, ως πολύτιμο τεκμήριο της αγγλικής λαϊκής παράδοσης.

Ο ΚΙΝΕΖΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΕΡΑΚΟΤΑ

Ο Στρατός από Τερακότα ανακαλύφθηκε το 1974 από ντόπιους αγρότες στην περιοχή Χί'αν της Κίνας. Το μνημείο αποτελείται από περίπου 8.000 πήλινους στρατιώτες, 130 άρματα μάχης με 520 άλογα και 150 ιππείς, και φυλάσσεται στο μαυσωλείο του Qin Shi Huang, του πρώτου αυτοκράτορα της ενωμένης Κίνας. Τα εντυπωσιακά αυτά αγάλματα ενταφιάστηκαν μαζί με τον αυτοκράτορά τους γύρω στο 210 π.Χ., προκειμένου να τον συνοδεύσουν στη μετά θάνατον ζωή. Οι κάτοικοι του κοντινού χωριού πίστευαν ότι η διατάραξη του αρχαίου μνημείου θα έφερνε ατυχία, πεποίθηση που, κατά ειρωνικό τρόπο, επιβεβαιώθηκε όταν το χωριό τους — ηλικίας δύο χιλιάδων ετών — κατεδαφίστηκε για τη δημιουργία του σύγχρονου μουσείου που στεγάζει σήμερα τα εντυπωσιακά ευρήματα.

Πηγές:

4 Haunted Objects in Museums Around the World — Google Arts & Culture * The Psychology of Ghost Stories | Psychology Today * The Psychology Behind Why We Love (or Hate) Horror

4

Εικόνα 4. (Πηγή: The terracotta army: the clay army with the Greek signature)

Για να μην ξεχνιόμαστε ...

Τι είναι το Ποδόμακτρο :

Πολύ αναρωτιούνται λίγοι γνωρίζουν. Το ποδόμακτρο προέρχεται από τη συνθεση των λέξεων «πόδι» και «μάκτρο», τοποθετούνται διπλά από τις εισόδους των σπιτιών, ώστε να μπορεί να καθαρίσει τα παπούτσια του πριν εισέρθει στην κατοικία.

Πηγή: Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Β' Έκδοσης) σ. 1040, 1434.

Τι είναι τα ακροκέραμα;

Τα ακροκέραμα (ή ακροκεράμια) είναι διακοσμητικά κεραμικά στοιχεία που τοποθετούνται στη στέγη ενός κτιρίου, στις άκρες της στέγης (ακμές, κορυφή, γωνίες), κυρίως πάνω από τα αετώματα ή στις απολήξεις των κεραμοσκεπών. Τα σχέδιά τους ήταν εμπνευσμένα από την αρχαιότητα, ιδιαίτερα από την κλασική και ελληνιστική εποχή. Κατά τον 19ο αιώνα, με την ανάπτυξη του νεοκλασικού ρυθμού, τα ακροκέραμα τοποθετούνταν σχεδόν σε κάθε νεοκλασικό κτίριο, μικρό ή μεγάλο, εξέφραζαν την προσκόλληση στο αρχαίο ελληνικό πρότυπο και λειτουργούσαν και ως ένδειξη κοινωνικού κύρους.

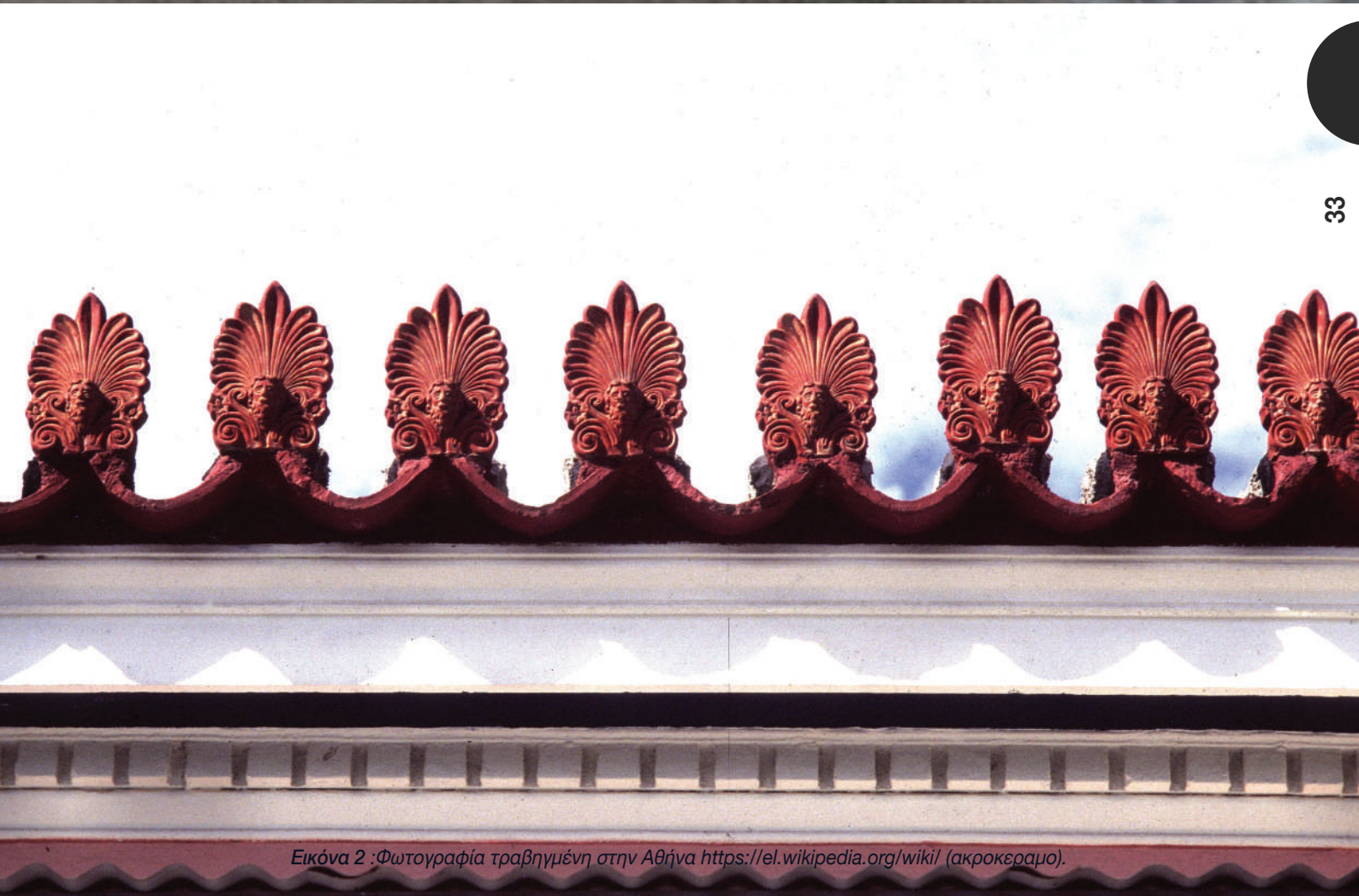
Πηγή: Παπαγεωργίου-Βενετάς, Α. (2004). *Η Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Σαριδάκης, Κ. (2010). *Η κεραμική τέχνη στα νεοκλασικά ακροκέραμα της Αθήνας*. Αθήνα: Αρχιτεκτονικά Τετράδια.

Εικόνα 1 :Φωτογραφία τραβηγμένη στην Επισκοπή Ρεθύμνου: Στέφανος Ραπάνης - Image Photo Services www.voltarakia.gr (ποδομακτρο).

Εικόνα 2 :Φωτογραφία τραβηγμένη στην Αθήνα <https://el.wikipedia.org/wiki/> (ακροκεραμο).

Conserva Times

© 2025 ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ. | Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Το παρόν ηλεκτρονικό περιοδικό και το σύνολο του περιεχομένου του (άρθρα, εικόνες, γραφικά, σχέδια, φωτογραφίες κ.ά.) αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ. και προστατεύονται από την ελληνική και διεθνή νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το περιεχόμενο του περιοδικού διατίθεται με άδεια Creative Commons Αναφορά – Μη Εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα 4.0 Διεθνές (CC BY-NC-ND 4.0).

Επιτρέπεται η αναπαραγωγή και διανομή μόνο:

- Αναφορά δημιουργού (ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.),
- Μη χρήση για εμπορικούς σκοπούς,
- Καμιά τροποποίηση ή δημιουργία παραγώγων έργων βάσει του περιεχομένου.

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την άδεια, επισκεφθείτε:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.el>

Για εμπορική χρήση, χορηγίες ή αιτήματα συνεργασίας,
επικοινωνήστε στο: pacesaet@gmail.com.

 [pacesaet_swmateio](https://www.instagram.com/pacesaet_swmateio)